

DE STAD VAN DE TSAAR

www.boekerij.nl

Martina Sahler

De stad van de tsaar

1703. De bouw van Sint-Petersburg luidt een nieuw
hoofdstuk in de Russische geschiedenis in.

ISBN 978-90-225-8962-5

ISBN 978-94-023-1460-1 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Die Stadt des Zaren*

Vertaling: Sander Hoving

Omslagontwerp: Sabine Kwanka, bewerkt door DPS Design & Prepress
Studio, Amsterdam

Omslagbeeld: Sphinx Fine Art / Bridgeman Images

Zetwerk: ZetSpiegel, Best

Het gedicht op pagina 5 is vertaald door Aleida Schot (Amsterdam: De Bezige
Bij, 1955).

© by Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin. Published in 2017 by List Verlag

© 2020 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk,
fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Aan de oever van de wijde stroom
stond hij, vervuld van grootse droom
en keek vooruit. De brede baren
ontrolden statig zich en loom,
men zag een armlijk bootje varen,
en langs de weke waterkant
plekten verspreid in 't drassig land
wat hutten op van schaam'le Finnen;
en 't woud, waar nimmer zonnebrand
door dichte neev'len drong naar binnen,
ruiste rondom. En hij, hij dacht:
vanhier zal men de Zweed belagen;
hier zal een stad ontstaan wier pracht
de trotse nabuur zal mishagen.
Natuur beschikt dat wij een raam
hier naar Europa openslaan
en vaste voet aan zee gewinnen.
Hier komen, door hun koers verrast,
al 's werelds vlaggen eens te gast,
en halen wij ze feest'lijk binnen.

(Uit *De bronzen ruiter*, Aleksandr Poesjkin)

Personen in het jaar 1703

(Historische personen zijn van een * voorzien)

De tsaar, zijn familie, zijn vrienden:

Tsaar Peter Aleksejevitsj*, 30, die van een stad aan zee droomt.

Prins Aleksandr 'Aleksasjka' Mensjikov*, zijn beste vriend en adviseur.

Jevdokia Lopoechina*, 33, Peters echtgenote, die hij naar het klooster verbande.

Tsarevitsj Aleksej*, 13, Peters zoon en troonopvolger.

Martha Skavronskaja*, 19, Peters geliefde.

Patrick Gordon*, Schotse generaal van een huurlingenleger en Peters voornaamste militair adviseur.

François Lefort*, Zwitserse gelukszoeker in Nemetskaja Sloboda, een goede vriend van Peter en later admiraal van zijn oorlogsvloot.

Boris Sjeremetev*, veldmaarschalk van het Russische leger.

Anna Mons*, 30, Peters eerste maîtresse in de vreemdelingenvoorstad van Moskou.

Darja Arsenjeva*, Mensjikovs geliefde en latere echtgenote.

Domenico Trezzini*, Zwitserse architect, bouwheer in Sint-Petersburg.

Dr. Laurentius Blumentrost*, wetenschapper en lijfarts van de tsaar.

Het Duitse artsengezin:

Dr. Richard Albrecht, 42, Duitse arts, oorspronkelijk afkomstig uit het bij Hannover behorende Coppenbrügge, woont al zes jaar in de Moskouse vreemdelingenvoorstad als hij wordt uitgenodigd om naar Sint-Petersburg te komen.

Frieda Albrecht, 39, zijn vrouw.

Helena Albrecht, 18, zijn oudste dochter.

Paula Albrecht, 14, zijn dochter die arts wil worden.

Gustav Albrecht, 10, zijn zoon, wiens hart net als dat van tsaar Peter voor de scheepvaart klopt.

De schrijnwerkers uit Amsterdam:

Theodorus van der Linden, 60, schrijnwerker uit Amsterdam in Sint-Petersburg.

Willem van der Linden, 14, leerjongen bij zijn vader.

Zweedse krijgsgevangenen:

Erik Widström, 21, Zweedse krijgsgevangene, die meehelpt om de stad uit de grond te stampen.

Siri Nordin, 19, Eriks verloofde in Uppsala.

Arvid Nordin, 19, Eriks beste vriend en tweelingbroer van Siri.

De Russische grafelijke familie:

Graaf Fjodor Bogdanovitsj, 36, generaal in de lijfgarde van tsaar Peter.

Gravin Victoria, 35, zijn echtgenote.

Jonkvrouw Arina, 17, de dochter van het grafelijke paar; haar moeder wenst dat ze tsaar Peter zal veroveren.

*Russische lijfeigenen die bij de grafelijke familie horen
en meegaan naar Sint-Petersburg:*

Zoja, 25, een warmbloedige Russin.

Evelina, 23, Zoja's beste vriendin.

Jemeljan, 25, Zoja's geliefde.

Michail, 27, een man die zijn vrouw het graf in heeft geslagen.

De Italianen in Sint-Petersburg:

Matteo di Gregorio, 28, architect uit Florence en levensgenieter.

Francesco di Gregorio, 24, zijn jongste broer.

Chiara Martini, 23, klermaakster uit Florence, Matteo's minnares.

Camillo, Chiara's vaderlijke beschermer.

En **Kostja**, dwerg en heilige nar, wiens leeftijd niemand kent en die er altijd voor strijdt de waarheid aan het licht te brengen.

Proloog

Aan de monding van de Neva,

16 mei 1703

Al sinds zonsopgang cirkelde de adelaar boven Ingermanland. Hij zweefde over de moerassen, de berkenbossen en het water van de Neva.

Misschien wilde hij nagaan wat de mensen bezielde om het onherbergzame gebied tussen het Ladogameer en de Finse Golf te betreden.

Misschien wilde hij nagaan of ze van plan waren hun heerschappij over de natuur te vestigen.

Tsaar Peter stond dicht bij de oever van de rivier, waar een fregat en roeiboten op hem en zijn gevolg wachtten. Zijn blik was naar boven gericht.

Het ochtendlicht slokte alle kleuren op en verleende het landschap een zilveren tint. De meeste mistbanken die zo vroeg boven de Neva dreven, losten op. Een stevige bries vanaf de Oostzee dreef de flarden over het land en het moeras naar de berken en dennen aan de Finse kant, waar ze oplostten.

De vleugels van de roofvogel staken scherp af tegen het hemelsblauw. Vermoedelijk loerde hij op een van de veldhazen, die met gespitste oren op het eiland aan de overkant rondhuppelden.

Goed, laat hem maar een laatste keer vlees eten, dacht de tsaar. De hazen zouden vluchten zodra de soldaten op het eiland met hamers en kranen, steen en hout een vesting zouden bouwen. Er zou een kerktoren verrijzen die de zeelui uit alle landen zou laten weten: hier hebben de Russen hun poort naar het Westen.

De lucht smaakte nog niet naar de zachtheid van de zomer, hij was als kristal, koel en helder. Tsaar Peter haalde diep adem. Hij was vervuld van trots en verheugde zich op wat komen ging.

Na een eeuwenlange strijd om de oeroude waterweg naar de Oostzee en de oorlogsverklaring van de tsaar in augustus 1700 aan de Zweedse koning hadden de Noormannen de Russische krijgsmacht dit voorjaar onderschat, toen de regimenten van de tsaar zich opmaakten om de Baltische provincies Ingermanland en Karelië aan de grens met Finland te veroveren. Niet zomaar land dat anderen toebehoorde, maar het erfgoed van hun vaders. Vorst Aleksandr Nevski had het gebied bijna vijfhonderd jaar eerder op de Zweden veroverd.

Ingermanland was een smalle strook land die zich langs de zuidkust van de Finse Golf uitstreckte van de Neva tot de vestingstad Narva. Karelië was een veel groter, met bossen en meren bezaaid gebied met een rotsachtige kust tussen de baai van de Oostzee en het Ladogameer.

De afgelopen maanden had de tsaar zijn leger versterkt en de kerkklokken van talrijke steden en kloosters laten omsmelten om er kanonnen, mortieren en houwitsers van te gieten. Dankzij die uitrusting hadden ze Nöteborg veroverd en de strategisch belangrijke citadel de Duitse naam Sjlisselburg gegeven. Wat een triomf!

In Moskou lieten ze zich voor dit succes toejuichen, maar meer nog dan door zijn landgenoten werd de tsaar door de buitenlanders in de Moskouse voorstad bejubeld. Ter ere van hem richtten ze triomfbogen op, legden tapijten op straat en wierpen uit de ramen bloemen- en lauwerkransen naar hem en zijn dappere krijgers.

Hun volgende doel was de Nyenschantz, die net als de Sjlisselburg de uitloop van de Neva uit het Ladogameer beheerste. De Zweden capituleerden na een belegering van acht dagen en uren lange beschietingen. Twee dagen eerder was veldmaarschalk Sjeremetev als overwinnaar de vesting binnengemarcheerd. De vijandelijke soldaten die ze daarbij hadden gevangengenomen, zouden ertoe bijdragen dat in de Neva-delta de grootste en mooiste stad zou ontstaan die de wereld ooit had aanschouwd: de nieuwe Russische hoofdstad. Met recht en reden had hij, Peter Aleksejevitsj Romanov, het tot heerser over de Neva gebracht.

Na de inname van de Nyenschantz hadden ze met elkaar overlegd of ze de citadel moesten vergroten. Maar hij was klein en verkeerde in slechte staat, en lag ver van de Oostzee. Het Hazeneiland, dat door de

Neva werd omgeven, bleek de beste plek voor een verdedigingsbolwerk te zijn.

Tsaar Peter zou geen tijd verliezen en precies op die plek de eerste steen leggen van een stad waar de Russische zeemogendheid zich kon ontwikkelen.

De oorlog tegen de Zweden duurde voort, maar de verovering van de ring van Zweedse vestingen die de open zee hadden versperd, bood hun toegang tot de Oostzee – tot voor kort alleen nog een Zweedse binnen-zee. De Zweden behoorde alles toe: van Riga in Lijfland en Reval in Estland tot de weidse verten van Finland, dat aan Ingermanland grensde.

Nu zouden de Russen de zojuist veroverde Neva-delta van verdedigingswerken voorzien en er hun voordeel mee doen. Natuurlijk wist Peter hoeveel inspanning dat zou kosten, maar hij twijfelde niet aan het welslagen van zijn plannen.

‘Sint-Pietersburg? Heb je daar goed over nagedacht?’

Peter wendde zich tot prins Aleksandr Mensjikov. Zoals alle andere mannen moest ook zijn beste vriend zijn hoofd in zijn nek leggen om hem aan te kijken. De tsaar torende boven iedereen uit.

Mensjikovs groene fluwelen mantel in Europese stijl accentueerde zijn schouders, de kniebroek en de witte kousen zijn slanke postuur. Het gezicht met de vlasblonde snor was bezaaid met paarse adertjes van te veel wodka. De spottende glimlach, waarbij hij alleen een mondhoek optrok, had hij sinds zijn jeugd behouden. Zijn ogen glansden, toen hij tegen zijn metgezel grijnsde.

Peter sloeg hem op zijn schouder. ‘Wanneer heb ik ooit niet goed nagedacht?’ Zijn lach klonk onbevangen en deed denken aan een jeugd waarin leven en regeren een waanzinnig avontuur hadden geleken.

‘Wil je echt weten hoe vaak je in je leven een impulsieve beslissing hebt genomen? Dat wordt een lang verhaal. Hou er rekening mee dat ons vertrek naar het Hazeneiland een paar uur vertraging heeft opgelopen,’ zei Mensjikov.

Slechts een paar mensen waagden het zo’n toon tegen de tsaar aan te slaan. Maar Peter Aleksejevitsj kon een vriend als Mensjikov, die geen blad voor de mond nam, waarderen. Zeker, hij was een boef en steeds uit op eigen voordeel, maar hij bewees ook keer op keer de vlijtigste en

de slimste te zijn. Het zou eenvoudig zijn hem uit zijn gevolg te gooien en te laten executeren. Maar wie hield hij dan over? Talentloze, onbekwame schurken. Bovendien zou Mensjikov te allen tijde zijn nek voor de tsaar uitsteken. Was die eigenschap niet belangrijker dan elke vorm van hebzucht?

‘Doe geen moeite om me kwaad te maken, mijn vriend. Ik weet dat het opbouwen van Sint-Petersburg misschien de grootste prestatie van mijn leven zal worden. Een prachtig gedijend kind tussen Europa’s oude mannen, uitzonderlijk door zijn schoonheid en de mooiste gebouwen.’

‘De reputatie van de stad wil je de geschiedenis doen ingaan door hem jouw naam te geven? Waarom dan in het Nederlands? Verloochen je je Russische vaderland?’ Mensjikov sloeg zijn armen over elkaar en glimlachte zijdelings naar de tsaar.

De regent fronste zijn voorhoofd. ‘Ik vind het prima als de mensen denken dat de stad naar mij is vernoemd. Hoewel dat niet in overeenstemming is met de waarheid.’

De beschermheilige van de stad moest, net als in Rome, de apostel Petrus worden. Aan hem werd hij opgedragen, in zijn naam schiepen zij de metropool.

‘Pietersburg zal voor de eeuwigheid worden gebouwd,’ vervolgde de tsaar. ‘En ja, onze stad mag best aan Nederland herinneren, wat mij betreft aan Amsterdam. Er zijn slechtere voorbeelden dan de Hollanders, die hun land uitsluitend door hun vooruitgangsgeloof tot bloei hebben gebracht. We hebben het zelf meegemaakt, vriend. Als eerste gouverneur-generaal zal je er in Pietersburg een oogje op moeten houden dat de architecten en opdrachtgevers zich precies aan de plannen houden. Ze moeten met gezond verstand straten aanleggen en muren optrekken. Ik wil orde, begrijp je?’

Opeens zag Mensjikovs gezicht er ongewoon ernstig uit. ‘Ik vraag me alleen af hoe je dat in dit moerasgebied voor elkaar wilt krijgen. Bronwater hebben we nog niet ontdekt, het weer is wisselvallig, er bestaat geen verbinding met bewoonde landstreken. En we moeten rekening houden met de bodemgesteldheid. Moeras en slib zullen op veel plekken een streep door de rekening trekken.’

De Neva maakte hier een bocht naar het noorden en stroomde ver-

volgens in het westen in zee. Op het laatste stuk splitste hij zich bij de monding in vier vertakkingen met allerlei dwarsverbindingen, zodat de geplande stad uit een tiental eilanden zou bestaan. Het Hazeneiland was het middelpunt en de kern van het landschap.

‘Niet jammeren, dat staat je niet,’ zei de tsaar. ‘We zullen dit land eronder krijgen. We zullen grachten graven, net als de Hollanders in Amsterdam, en waar nodig zullen we de bodem verstevigen.’

Mensjikov knikte een paar keer peinzend. ‘We zullen een enorme inspanning moeten leveren. Wij en duizenden landgenoten.’

‘Ik weet het, mijn vriend, ik weet het.’ Peter hief zijn arm op, om zijn gevolg, dat zich achter de twee machtigste mannen van het land verzamelde, het sein tot vertrek te geven. ‘Ons loon zal een stad zijn die op het Westen is gericht. Een metropool, die met een bonte mengeling van gezichten, talen, kleren en culturen zal schitteren.’

Mensjikov bewoog zijn hoofd heen en weer en mompelde voor zich uit: ‘Misschien de meest *bedachte* stad ter wereld.’

Sabels rinkelden en laarzen stampten toen tweehonderd mannen naar de oever op weg gingen. Het fregat wachtte op de tsaar, op Mensjikov en een handvol vertrouwelingen. De soldaten van de lijfwacht stapten in de roeiboten.

De tsaar ging rechtop achter de boeg van het schip staan en keek naar het Hazeneiland, terwijl de ankerspil kreunde en het fregat vaart begon te maken. De wind vermengde de geur van vers gras en boombladeren met die van vergane oeverplanten.

Peter richtte zich in volle lengte op en hield zich met beide handen vast aan de reling.

Wat had hij verlangd naar de dag dat ze het fundament voor een Russische wereldmacht zouden leggen. Een machtige stad aan zee, ter bescherming tegen de Zweden en iedereen die hun dit gebied wilde betwisten. Een stad die getalenteerde Europese architecten, bouwmeesters en scheepsbouwers met open armen zou ontvangen, zodat ze aan de welstand van eenieder zouden kunnen bijdragen.

Ook al beschouwden velen deze op het Westen afgestemde politiek als een gril van de tsaar, het was alleen maar een poging van hem om met de tijd mee te gaan. Rusland had veel in te halen.

De buitenlanders zouden hun leermeesters zijn: hoe bouw je fraaie stenen huizen in moderne stijl? Hoe leg je parken en tuinen aan? Wie moet je met het opzetten van het leger en de vloot, met de scheepsbouw en de wapenproductie belasten? Hoe genees je zieken en bereid je medicijnen die werken? Hoe maak je Duitse kleding, hoe zet je een uurwerk in elkaar?

Peter wist heel goed dat het niet bij al zijn onderdanen in de smaak zou vallen dat hij de buitenlanders zo duidelijk voor zich zou proberen te winnen. Als hij daar met Mensjikov over discussieerde, zei hij altijd: 'Ik heb twee soorten onderdanen. Aan de ene kant verstandige en mij welgezinde, die begrijpen dat ik de vreemdelingen tot profijt van ons allemaal hiernaartoe laat komen, en me om hun welzijn bekommer zodat ze graag bij ons willen blijven. Aan de andere kant de verstokten, de kwaadwilligen, die mijn goede bedoelingen niet kunnen waarderen. Uit domheid verachten ze alles wat nieuw is en als ze kunnen, houden ze het tegen. Ze hechten aan vervlogen tijden, toen de zon volgens hen warmer was. Intussen vergeten ze hoe het er bij ons uitzag voordat ik in andere landen ben gaan rondkijken en de vreemdelingen naar ons land heb gehaald.'

In Peters visioenen rezen de villa's en paleizen al op, de straten en vooral de werf, die het symbool van zijn stad zou worden.

Wie zou er tien jaar geleden nog een kopeke onder hebben durven te verwedden dat Rusland zou opklimmen tot een zeemogendheid? Weliswaar ontbrak het in hun eigen bossen aan hardhout voor de scheepsbouw, maar ijzer, koper, hennep en zeildoek waren er in overvloed. Peter zou alles aanvoeren wat ze voor de uitrusting nodig hadden.

Zijn eerste boot had hij tien jaar eerder op het landgoed van zijn grootvader ontdekt, een Engelse schuit, die de scheepsbouwer Karsten Brand voor hem had gerestaureerd.

Hoe gracieus was het schip over de golven gegleden, hoe elegant had het de wind gevangen! Wat een wonder! Het klapperen van het zeildoek, het kraken van de planken, het slaan van het water tegen de boeg, de wind die in je oren floot – nog steeds herinnerde Peter zich elk detail.

Destijds had zijn jeugdige enthousiasme voor het zeilen een enorme impuls gekregen.

Destijds was hij begonnen van een Russische haven aan de Oostzee te dromen.

De enige maritieme toegang tot het reusachtige rijk bevond zich destijds aan de Witte Zee bij Archangelsk. Ingesloten door de Zweden in het noorden, de Polen in het westen en Turkije in het zuiden was Peter geboren in een reusachtig land met een miserabele grenssituatie.

In Archangelsk had Peter meegemaakt hoe heel Europa elkaar ontmoette als het ijs in het voorjaar brak. Engelsen, Hollanders en Denen kwamen ernaartoe om in bont, huiden, hennep, talg, graan en potas te handelen. Wat een levendige, bloeiende plaats! Zo'n centrum wilde Peter ook aan de Oostzee bouwen, een ijsvrije haven, die aan de ontwikkeling van Rusland tot grote mogendheid moest bijdragen.

Op die dag in mei, gadeslagen door de rondcirkelende adelaar, zou hij beginnen zijn visioen te verwezenlijken.

De tocht over de loodgrijze Neva duurde maar een paar minuten. De tsaar sprong als eerste van boord en zette voet op het eiland, dat de kiemcel van zijn stad zou worden. Zijn lijfwacht volgde.

De hazen, die ter begroeting naar de kleine vloot hadden gestaard, renden alle kanten uit.

Peter zette zijn handen in zijn zij en bekeek het eiland van noord naar zuid, van oost naar west. De bodem liep vlak en regelmatig af naar de oever. In gedachten zag hij de muren van de verdedigingswal, de Russische vlag wapperde op de hoogste wachttorens. En boven dat alles stak de spits van de kerktoren van het godshuis uit, dat ter ere van de apostelen Petrus en Paulus zou ontstaan en dat zijn naam aan het bouwwerk zou geven: de Petrus-en-Paulusvesting.

Met grote stappen begon hij het eiland te inspecteren. Brommend en stampend liepen zijn mannen achter hem aan. De laatsten trokken kanonnen met zich mee, waarvan de wielen over het ongelijke terrein bolderden.

Sommige leden van zijn garde zouden hem wel voor waanzinnig houden, maar de tsaar was nooit geïnteresseerd geweest in wat anderen van hem dachten. Met ijzeren hand zou hij zijn in tradities verstarde rijk naar de toekomst leiden en het deel laten hebben aan de ontwikkeling die Europa doormaakte. Een vastomlijnd plan bestond nog niet, maar zijn wilskracht was in het land ongeëvenaard.

Misschien een half dozijn mannen beschikte over de verstandelijke vermogens om zijn ideeën te volgen; meer niet. Maar weerstand was er om overwonnen te worden. Misschien zou het nog tientallen jaren duren voor de laatste conservatief tandenknarsend zou toegeven dat de tsaar zijn beslissingen alleen met het oog op het welzijn van het vaderland had genomen.

De wolken trokken samen, de wind nam toe, terwijl de tsaar zijn tocht rond het eiland vervolgde. Op een paar plekken bleef hij staan en keek peinzend uit over het waterrijke land. Hij zou hier moeten blijven om toezicht te houden op de versteviging van het land en de bouw.

Zijn blik gleed naar het oosten over de rivierarm, waar tussen de helwitte berkenstammen hier en daar grijze houten hutten stonden, schamele stulpjes, verlaten door hun Finse bewoners. Daar zou hij zijn eigen huis laten bouwen – geen paleis, beslist geen paleis, een bescheiden werkruimte waar hij zijn vertrouwelingen kon ontvangen en met de Europeanen zijn plannen kon uitbroeden.

‘Zie ik twijfel op je gezicht?’ Mensjikov was weer uit de groep gekomen.

Peter lachte. ‘Integendeel,’ antwoordde hij. ‘Zelden heb ik me zo vastberaden gevoeld als vandaag. Volg me!’

In het midden van het eiland hief hij zijn hand op en wendde zich tot graaf Fjodor Bogdanovitsj, die op verzoek van de tsaar een schop had meegenomen. Al buigend stapte de graaf naar voren om de heerser het gereedschap te overhandigen. Met een strak gezicht nam Peter de spade in ontvangst. Het bloed ruiste in zijn oren, een windvlaag blies zijn haar over zijn gezicht. Hij veegde de lokken weg, voordat hij de eerste spade in de grond stak.

Mensjikov applaudisseerde luid en aanhoudend, tot de andere mannen hem bijvielen, aarzelend en minder enthousiast.

Moeiteloos groef Peter een kuil in de bodem. Een priester kwam naar voren, achter hem vier mannen in uniform die een stenen kist droegen. Daarin bevond zich een gouden doosje, dat relikwieën van de heilige Andreas bevatte. Volgens het orthodoxe geloof had de apostel ooit het woord van God onder de Russen verspreid.

Met een plechtig gezicht lieten de mannen de kist in de kuil zakken, terwijl de priester gebeden mompelde en wijwater sprenkelde, dat zich met het brakke water vermengde.

Twee andere soldaten bedekten de kuil met een stenen plaat.

Mensjikov nam de vrijheid de inscriptie luidkeels tegen de wind in sprekend voor te dragen, zodat ook de achterste mannen het konden horen: ‘In het jaar 1703 sinds de incarnatie van onze Here Jezus Christus, op de zestiende mei, is de vorstenstad Sint-Pietersburg door de Grote Heer, tsaar en grootvorst Peter Aleksejevitsj, alleenheerser over heel Rusland, gesticht.’

Peter bukte zich en legde twee lange stukken gras als een kruis op de plaat. ‘Hier zal een stad ontstaan!’ riep hij op plechtige, gedragen toon. Een glimlach deed zijn gezicht opklaren, terwijl de mannen in gejuich losbarstten.

Zij zouden achter hem staan, net als hij zouden ze met vereende krachten tegen de natuur strijden. Hoewel ze zijn visie van een stad niet deelden, vertrouwden ze hem, hun tsaar, die ze van kindsbeen af kenden. In de Moskouse voorstad hadden ze samen veldslagen nagespeeld en oorlogsstrategieën bedacht, gedreven door jeugdige overmoed. Voor zijn garde had Peter zijn beste kameraden uitgekozen. Op hun trouw kon hij bouwen – en op hun overtuiging dat zij in tsaar Peter een visionaire denker en vorst bezaten.

Peter wees twee berken aan en gaf opdracht die te vellen. Vier mannen voerden meteen zijn bevel uit. Bijslagen dreunden over het eiland, overstemden het klotsen van de golven en het ruisen in de boomtoppen. Een zwerm mussen schoot scheldend de hemel in en vloog over de Neva naar de andere oever.

De soldaten legden de twee berken aan de voeten van de tsaar. Met een hennepouw bond hij de dikste takken bijeen. Een paar mannen richtten de bomen op, zodat ze een poort vormden. De witte stammen lieten ze in snel gegraven kuilen zakken en zetten die vast met plaggen gras. Vol ontzag keken allen op naar deze symbolische poort, die boven de relikwieën en de gedenksteen uittorende.

De tsaar beschermde zijn ogen met zijn hand tegen de zon die door de wolken brak. De adelaar draaide zijn rondjes nu precies boven het Hazeneiland. In een spiraal gleed het dier lager en lager, tot Peter de gebogen snavel en de glanzende pupillen kon zien. Achter hem zwol het gemompel van zijn mannen aan, sommigen riepen ‘O!’ en ‘Kijk eens!’.

Een oogwenk later gleeed het dier uit de hemel omlaag en landde op de berkenpoort. Aan het geritsel achter zich hoorde Peter dat zijn mannen een kruis sloegen. Zelf verloor hij de roofvogel, die op de tak troonde, geen moment uit het oog.

Goddelijke interventie? Een keizerlijke adelaar als voorbode van komende grootsheid? Misschien. In elk geval verleende de roofvogel dit historische moment van de eerstesteenlegging extra cachet. Maar Peter was te veel een aanhanger van de natuurwetenschappen om in een goddelijk teken te geloven. Net als Aleksandr Mensjikov.

‘Een wonder, een wonder!’ hoorde Peter graaf Bogdanovitsj achter zich fluisteren. Toen hij zich omdraaide, zag hij dat de graaf op het punt stond op zijn knieën te vallen.

Mensjikov hield hem tegen door hem ruw bij zijn mouw te pakken. ‘Wees niet onnozel, graaf Bogdanovitsj. Waarschijnlijk huist dat dier al langer op het eiland, en hebben de Zweden het afgericht.’

De meute achter Peter verstomde, terwijl hij zijn arm naar de adelaar ophief. Het dier spreidde zijn vleugels en kwam erop zitten. Saluutschoten schalden over de Neva, terwijl Peter met de vogel naar zijn schip terug schreed.

Of zijn mannen met hun verstand in hem geloofden of omdat de hemel hem zijn zegen leek te geven, liet de tsaar koud. Hij had hen nodig, ongeacht wat ze dachten.

Het rijk was groot, de tegenstand formidabel, en voordat de eerste schepen in de nieuwe haven zouden binnenlopen, regeringspaleizen zouden verrijzen en de burgers over de boulevards zouden flaneren, zouden jaren verstrijken waarin de bodem van Ingermanland met het bloed en het zweet van de arbeiders zou worden doordrenkt.

Nee, Peter had geen illusie dat deze etappezege tegen de Zweden en de eerstesteenlegging van de nieuwe hoofdstad het einde van de Russische strijd om erkenning in de Europese wereld zou betekenen.

Dit was pas het begin.

BOEK 1

OP WEG

juli 1703 – maart 1704

1

*Nemetskaja Sloboda,
vreemdelingenvoorstad bij Moskou,
juli 1703*

Frieda Albrecht zette de tenen mand met de in papier gewikkelde kip, de kool en de aardappels neer aan de kant van de weg en wreef met haar onderarm over haar voorhoofd.

Al dagen brandde de zon op de daken, tuinen en velden van de vreemdelingenvoorstad. Wie niet naar buiten hoefde, verschanste zich 's middags in huis en sloot de ramen en deuren om de kamers koel te houden.

Frieda had het huis niet uit hoeven, maar haar ongedurigheid stond niet toe dat ze 's middags rust hield. Er was altijd wel iets te doen.

Het liefst zou ze van zonsopgang tot de nacht aan de zijde van haar man werken, wiens goede naam als arts tot over de grenzen van de voorstad reikte. Maar te vaak be kroop haar het gevoel dat ze hem in de weg liep.

Het boodschappen doen en koken voor haar vijfkoppige familie nam ze zelf voor haar rekening. In de vreemdelingenvoorstad bevonden zich drie markten voor groenten en vlees, brood en kruiden: een tegenover de Nederlandse gereformeerde kerk en twee kleinere in de buurt van de lutherse kerk. De torens van deze godshuizen maakten de reizigers al van verre duidelijk dat ze een plaats naderden waar geen Russen woonden.

Groene tuinen, bloembedden en bosjes groeiden rond hoge huizen met schuine en puntige daken. Er waren terrassen, fonteinen, en in de oranjerieën groeiden uit West-Europa ingevoerde tulpen, rozen en zelfs wijndruiven.

Hier leefden mensen van allerlei nationaliteiten en geloofsovertui-

gingen. Protestanten, lutheranen, calvinisten en katholieken woonden in een bonte mengeling door elkaar heen. Er was geen scheiding naar land, godsdienst of beroep. De huizen van de Duitsers stonden naast die van de Zweden, Hollanders, Engelsen, Schotten, Denen, Fransen, Zwitsers. Toch was de Duitse taal het gangbaarst. Degenen die hier al meerdere generaties woonden, werden door de anderen oud-Duitsers genoemd.

Wat hun aan de Russische levensstijl beviel hadden ze in de voorstad overgenomen: de huizen waren omgeven met tuinen, waar naast de nogal ongebruikelijke bloembedden de in Rusland geliefde aalbessen- en frambozenstruiken groeiden. Behalve paardenstallen en loodsen waren er ijskelders, beproefd voor de opslag van levensmiddelen, daarnaast nog bronnen, hooischuren, buitenkeukens en badhuizen.

Voor het schoonmaken gunde Frieda zichzelf een hulp, de weduwe Ella, die daarmee het onderhoud voor zichzelf en haar twee kinderen verdiende. Dat ze een dienstbode hadden, bevestigde de status van de familie Albrecht in het dorp. Om de verdenking van armoede niet op zich te laden beschikten hoog gedecoreerde militairen, kooplieden, diplomaten, meesters in een ambacht, artsen en apothekers doorgaans over personeel. Frieda trok zich weinig aan van dat soort fratsen. Ze hield van de bonte verscheidenheid van de gemeenschap in Sloboda.

Ze rolde de mouwen van haar blouse op tot haar schouders en zwaaide met haar armen, om zichzelf koelte toe te wuiven. De vochtige stof plakte in haar oksels. Ze droeg alleen een eenvoudige linnen jurk, maar toch bleef de hitte eronder hangen.

Misschien zou ze laat in de middag met haar twee dochters een bad in de Jauza nemen, de rivier waar Sloboda aan lag. Nog geen anderhalve kilometer noordoostelijk aan de overkant van de rivier verhieven zich de kleurige uivormige torens van de Basilius-kathedraal boven de Moskouse daken.

Regelmatig voeren er schepen tussen de twee havens heen en weer, maar de Duitsers moesten zelden in de Russische hoofdstad zijn. In hun dorp hadden ze alles wat ze nodig hadden. Hier konden ze hun traditionele manier van leven volgen, en hun plichten vervullen. Het was een gevleugelde uitdrukking van de Russen, *netjes als een Duitser* te zijn.